

Agnieszka Marcela

STRESZCZENIE ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Rezerwy przyrody województwa podkarpackiego – tworzenie i funkcjonowanie

Promotor: dr hab. Łukasz Łuczaj, prof. UR
Promotor pomocniczy: dr Mateusz Wolanin

Praca doktorska: dziedzina nauki: nauki ścisłe i przyrodnicze;
dyscyplina naukowa: nauki biologiczne.

Słowa kluczowe: rezerwat przyrody, ochrona przyrody, województwo podkarpackie, lasy dawne, procesy naturalne.

Od co najmniej XIX wieku w świecie chronione są obiekty o najlepiej zachowanych wartościach przyrodniczych, określane jako rezerwy przyrody. Proces ten nie był jednak dobrze rozpoznany na obszarze badań.

W pracy przedstawiono kompleksową wiedzę o tworzeniu i funkcjonowaniu rezerwatów przyrody w granicach województwa podkarpackiego, ze szczególnym uwzględnieniem lat 1918–1960, oraz dokonano analizy najważniejszych elementów związanych z zarządzaniem nimi, w tym prowadzenia ich ochrony.

Założono, że rezerwat przyrody to prawna forma ochrony przyrody, na którą składają się 3 nierozdzielalne części: 1) wartości przyrodnicze; 2) podstawy prawne funkcjonowania; 3) działania człowieka czyli całokształt prac zmierzających do utworzenia rezerwatu a następnie realizacji jego ochrony, ale również antropopresja. Praca ma charakter interdyscyplinarny, co wynika z faktu, że szereg działań z zakresu ochrony przyrody jest umocowanych w systemie prawnym i nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od niego, ponadto ochrona przyrody realizowana jest w określonym środowisku przyrodniczym i uwarunkowaniach gospodarczych, napotykać różnorodne reakcje społeczne.

Przeprowadzono badania eksploracyjne, których celem było opisanie procesu powstawania i rozwoju sieci rezerwatów przyrody na obszarze województwa podkarpackiego. Jakościowe badanie empiryczne zostały wykonane z zastosowaniem metod i technik badawczych wykorzystywanych w naukach przyrodniczych, historii środowiska i krajobrazu oraz ekologii historycznej. Do najważniejszych należały: badanie dokumentów oraz analiza i krytyka piśmiennictwa, które stanowią podstawę dokonanych opisów i wyciągniętych wniosków.

Zidentyfikowano i opisano 6 obiektów o charakterze rezerwatów przyrody – tzw. „galicyjskie rezerwy podkarpackie” – które objęto celową ochroną lub ekstensywnym użytkowaniem już w czasach Galicji, przy czym trudno jednoznacznie wskazać przesłanki tego działania, które wynikało wyłącznie z woli właściciela. Obiekty te położone były w prywatnych majątkach a jeden w lasach

klasztoru katolickiego. Wskazano 5 obiektów projektowanych wówczas do ochrony, o zróżnicowanych wartościach przyrodniczych. Równocześnie badania wykazały, że na początku XX wieku w Galicji dokonany został rozwój pojęcia rezerwat przyrody w polskich publikacjach naukowych, prasie czy życiu społecznym. Uwypuklono w ten sposób dorobek doby Galicji dla rozwoju rezerwatów przyrody.

Przedstawiono 16 rezerwatów istniejących, w tym 11 z prawną ochroną oraz 5 z dobrowolną ochroną, które funkcjonowały w okresie II Rzeczypospolitej; ponadto 17 rezerwatów projektowanych i 7 obiektów o nieustalonym statusie z tego okresu. Ustalono, czy ówczesne rezerваты istniejące stanowią tzw. lasy dawne; zidentyfikowano objęte ochroną gatunki i ekosystemy. Dotknięto poważnych problemów natury formalnej, bowiem przez cały okres międzywojenny nie stworzono klarownych przepisów prawa regulujących status rezerwatów przyrody, co było przyczyną problemów związanych z tożsamością tych obiektów i ich ochroną.

Zaprezentowano proces tworzenia rezerwatów po II wojnie światowej, w okresie 1949-2020, w którym zwraca uwagę dokonana w dekadzie lat 50-tych XX wieku reaktywacja większości rezerwatów z okresu II Rzeczypospolitej oraz dekada lat 90-tych XX wieku, kiedy ustanowiono ponad 34% ogólnej liczby i blisko 65% ogólnej powierzchni powojennych rezerwatów oraz podjęto działania istotnie modyfikujące model dotychczasowej ochrony. Przedstawiono stosowane na przestrzeni lat metody ochrony rezerwatów, wskazując m.in. zakres ochrony ścisłej. Określono najważniejsze postulaty dotyczące aktualnie istniejących rezerwatów w kontekście zachodzących zmian klimatycznych.

Ważną rolę rezerwatów było zasilenie powierzchni Bieszczadzkiego Parku Narodowego, w którego granice włączono 10 obiektów o areale ponad 1078 ha; stanowiły one ponad 9% ogólnej liczby i blisko 9% ogólnej powierzchni powojennych rezerwatów.

Wyniki przedstawione w pracy wskazują, że kluczowa jest ciągłość istnienia części rezerwatów, którą można prześledzić od okresu Galicji albo II Rzeczypospolitej do dnia dzisiejszego; w obiektach tych do wartości przyrodniczych dołączyły wartości kulturowe i historyczne.